

Szemle

szabadsághoz, hanem egy infantilis befolyásolhatósághoz kapcsolódik. Az a kultúra, amelyben az öregesnek vélt klasszikus, főként verbális kultúra egyre inkább háttérbe szorul a könnyeden fiatalos, elsősorban a zenére, a könnyűzenére alapuló kultúrával szemben, nem hagy helyet a fejlődés semmiféle projekciójának. „Az egyre tökéletesebb felhasználói tudás és az egyre változatosabb fogyasztás folyamatában eltűnik az a képesség, amellyel az ifjúság a világról tiszta fogalmakat szokott alkotni.” Erre később sem kapnak lehetőséget, hiszen „minden felnőttpraktika arra irányul, hogy – a fiatalok színvonalára helyezkedvén – leszoktassa magát az intellektuális tevékenységről.” (5) A művészetpedagógia feladata ezért nem csak az, hogy esztétikai értékeket közvetítsen, hanem az is, hogy – a schilleri cél értelmében – kísérletet tegyen arra, hogy az esztétikumából származó erőt hasznosítsa és fenntartsa a játék kreativitását és a nevelésben betöltött pozitív szerepét.

Heller Ágnes írja idézett művében a ‘Levelek’-ről: „Schiller művének egyik legfontosabb eleme..., hogy elsőként látta meg az egyik legvégső rémálmot: a szépség nélküli világot. Ezt végiggondolván megrémült. Félelmében mi is osztozunk.” (6)

Jegyzet

- (1) *Goethe és Schiller levelezése*. Válogatta és az előszót írta Deák Tamás, Kriterion, Bukarest, 1984. 25. old.
- (2) BABETTE E. BABICH: *A művészet posztmodern hermeneutikai ontológiája felé: heideggeri igazság nietzschei stílusban*. In Pompeji 1990/3, 53. old.
- (3) LYOTARD, J-F.: *A posztmodern állapot*. In Habermas, J., Lyotard J-F, Rorty, R.: *A posztmodern állapot*, Századvég, Bp. 1993. 15. old.
- (4) Heller Ágnes: *A szép fogalma*. Osiris, Bp. 1998. 158. old.
- (5) FINKIELKRAUT, A.: *A gondolkodás veresége*. Osiris, Bp. 1996. 162. old.
- (6) Heller, Á.: i.m. 159. old.

Szilvássy Orsolya

A néphagyomány szerepe a pedagógiai munkában

Az Óbudai Népzenei Iskolában énektanárként dolgozom tizenhárom éve. Az én helyzetem azért is különleges ebben az iskolában, mert itt csak a magyar népi hangszerek oktatása folyik és természetesen az éneké, illetve a népdalé. Húsz éve vezetem a Vikár Béla népdalkört.

Eddigi tanári és művészi pályám során soha nem gondoltam, hogy parancsolója legyek a dalnak, hogy létezhet köztem és a népdal között más viszony, mint a népdal szolgálata. Ez olyan alapállás, amely már hosszú ideje (több mint 30 éve) meghatározza életemet.

Évek hosszú során kerestem a választ a népdal hiteles előadói stílusának, megszólaltatásának kérdéseire.

Az első kérdés természetesen a hogyan volt. Már pályám kezdetén szembekerültem egy-egy paraszt énekes egyéniség – Demse Dávidné, Jánó Anna, Simor F. Józsefné, Szilágyi István – európai esztétikán nevelkedett fül számára furcsa stílusának titkaival. Sokáig nem sikerült ésszel, a hagyományos esztétika fogódzójával megközelíteni ezt a dolgot. Ezért egy időre föl is adtam a reményt, hogy megmagyarázható az a jelenség,

amelyet jó hiteles, tiszta, népdal-népzenei stílusnak nevezünk. Ám ha a tudatos értelmi feltárást fel is adtam egy átmeneti időre, azt éppen a közeledés ösztönös lehetőségeinek kipróbálása miatt tettem. Ennek jegyében kezdtem különösen figyelni az eredeti paraszt énekesek dalolási stílusát. A tőlük szerzett tapasztalataim, megfigyeléseim, a velük töltött napok, beszélgetések, közös éneklések élmé-

nyeit a pedagógiai munkám minden napján fel tudom használni.

„A népdalt nem az iskola teremtette, hanem a falu, a mező. A rögökkel és nehéz sorsral küzdő, de szépre vágyó, életerős nép mindennapjaiból virágzott ki. Ezért volt elválaszthatatlan a nép életétől, közösségi alkalmaitól, ott szólt igazán és természetesen. Nem véletlen, hogy benne tükröződött az élet, amely létrehozta, és közösségi gyakorlatában fenntartotta, éllette” (Barsi Ernő)

Mit is képvisel a hiteles népdaléneklési stílus? A közösséget és az élet nagy élményeit, úgy, ahogyan ebben a kettősségben az

egyén megjelenik, egyszerre feloldva, de a közösség biztonságos világában fel is magasztosulva. A paraszti társadalmakban a stílus a köldökzsinór az egyén és a közösség között. A stílus az adott közösség meghamisíthatatlan egységének a záloga. A stílus ismeretében áll vagy bukik az oda tartozás vagy idegenység. A hiteles stílusban, a hagyományos közösség legjobb energiái születtek állandóan újjá. A stílus hordozta a közösség melegében felnövekvő

és minden ember számára elérhető emberi méltóságot. Így válhatott a stílus egy közösség megismételhetetlen arcának, lelki folyamatosságának zálogává. Innen nézve talán már érthető, hogy mi ígézett meg a hetvenes évek elején, mi csábított el a jó és hiteles népdaléneklési stílus keresésére. Megértettem, hogy a népdal, népzene jó stílusa olyan, mint a szerelem íze. Csak két egyenrangú fél találkozásakor jöhet létre az a magas hőfok, az a fehér izzás, ami egy férfi és egy nő találkozásánál a szerelem: az egyén, az egyéniség és a közösség találkozásánál a kikristályosodott stílus.

A népdal tanítását elképzelhetetlennek tartom néprajzi ismeretek átadása nélkül. Nemcsak nem értjük, de nem is tudjuk szeretni azt, amit nem ismerünk. A mai elgépiesedő világban pedig egyre kevesebb ismerete van a fiatalságnak a nép kultúrájáról, viseletéről, szokásairól. Egy népdalénekesnek is tanulnia és tanulmányoznia kell a nép egész műveltségét és történetét. Ebben is rendkívül fontos szerepet kell betöltenie a pedagógusnak, hogy felébressze tanítványaiban a kíváncsiságot.

Itt merül fel a második kérdés: mi is az egyéniség? Annak felismerése, hogy mi is az a „szerep”, amelyet csak én tudok betölteni azzal, hogy önmagamot őszintén eszméim szolgálatába állítom. Ahogyan nincs két egyforma ember, nincs két egyforma egyéniség sem. Természetesen minden egyéniség érvényesülhet, ha minden erejével a megfelelő stílusban akar maradni, és a legjobbat akarja nyújtani.

Ezért tartom fontosnak, hogy tanítványaim minél több adatközlővel találkozzanak, tőlük hallják, velük együtt „szájból” tanulják a dalokat. Ezért szerveztem meg számukra

közös fedémesi, hollóközi, egyházaskozári, boldogi, kartali, székelyföldi találkozásokat. Többen közülük olyan táborokban jártak itthon és a határon túl, ahol eredeti adatközlőkkel találkozhattak. Együtt figyeltük meg, hogy az eredeti adatközlők eszközként használják a hangjukat a mondánivaló kifejezésére. Nem a hangjukat akarják érvényre juttatni, hanem a dalt. A dallam és az előadásmód együvé tartozik. Nem külön-külön „tanulják” a „mit és a ho-

gyant”. Ez a kettő náluk együtt szól a dalban.

Hogyha sok dalt tudnak „szájból” vagy felvételtől tanulni, szinte észrevétlenül szívják magukba a stílust, az vérükké válik. Egy idő után azt lehet észrevenni, hogy minden dalolásnál maguk is alkotnak, és úgy adják elő a dalt, ahogyan érzik: átereszti magukon.

Azok, akik kottából tanulják a dalokat, nem érezhetik a stílust, és így legtöbbször a dallamot is félreértik. A népdal tanulásának három lehetőségét tudom elképzelni: az eredeti adatközlőkkel való együtt éneklés; felvételtől való tanulás; a lejegyzésből, kottából tanulás. A két első „osztály” tapasztala-

tai nélkül a harmadik a legnehezebb. Ezért vagyok elkötelezett híve a szájból vagy felvételről tanulásnak.

A népdal tanítását elképzelhetetlennek tartom néprajzi ismeretek átadása nélkül. Nemcsak nem értjük, de nem is tudjuk szeretni azt, amit nem ismerünk. A mai elgépiesedő világban pedig egyre kevesebb ismerete van a fiatalságnak a nép kultúrájáról, viselkedéséről, szokásairól. Egy népdalénekesnek is tanulnia és tanulmányoznia kell a nép egész műveltségét és történetét. Ebben is rendkívül fontos szerepet kell betöltenie a pedagógusnak, hogy felébressze tanítványaiban a kíváncsiságot. Ilyen kíváncsiság vezetett bennünket 1998 augusztusában a tövisháti Szilágysámszonba, ahol a magyar népszokások közül is egyedülálló karácsonyi népszokást jegyeztünk le.

Tövishát néprajzi tájegység Romániában. Szatmár, Szilágyság és Máramaros találkozási pontjainál terül el, de nagy része Szilágy megyéhez tartozik. Nevét először Ilosvai Selymes Péter említi kusalyi tartózkodása idején, az 1570-es években. A tövisháti falvak nagy része Árpád-kori település. Ha a Váradi regestrumban szerepeltek tövisháti falvak az 1220-as évekből, valószínűsíthető, hogy léteztek mint szabad királyi települések. Ezt az állapotot veszítik el az 1360-as évek elején, amikor Jakcs család királyi adományul kapja Meszesapát monostorát 6 faluval együtt. 1582-ben a Jakcs család kihalt, és 1584-ben a Wesselényiek kezére került Tövishát. Ami a tövisháti kifejezést illeti, annyi bizonyos, hogy a hát, hátság szavak mint tájegység képzők ismertek a magyar nyelvben. Az előtag jelentheti a búzából kiagyomláható tövist. De például a tövisháti ember galagonyavesszőből készült kerítését is töviskerítésnek nevezte. Nagyon sokféle szúrós növény élt és termelt a hepehupas szilágysági dombokon.

A vidék lakossága katolikus volt, erre utalnak műemlék templomai is (Menyő, Hadad, Kusaly). Korán áttértek a református hitre. Az új tanokat Derecskei Demeter, Batizi András terjesztette a vidéken, s olyan sikerrel, hogy Tövishát minden faluja református lett.

Amilyen békésen és szelíden helyezkednek el és férnek meg egymás mellett Tövishát

dombjai és völgyei, úgy alkalmazkodtak hozzá lakói is, szinte egymást segítve a megmaradásért folytatott küzdelemben. Tövishát népe a kezdetektől fogva forrón ragaszkodott szülőföldjéhez, hagyományaihoz, anyanyelvéhez. Semmilyen dülő ellenség vagy diktatúrák sötét árnyéka nem tudta szülőföldjéről elűzni, sem önazonosság-tudatában megrendíteni. Az itt élők fontos emberi jellemzői a szerénység, a gerincesség és az egyenes beszéd. A kimondott szó szent és sérthetetlen. Amint a szót kimondják, azt úgy is értik, nincs mögötte kétértelműség vagy félrevezető fondorlat. Ilyen embernek ismertem meg Szilágysámszonban Szilágyi Feri bácsit, a 72 esztendő parasztembert. Ő mesélte el nekünk a falu szép karácsonyi szokásait.

A szilágysámszoni karácsonyi ünnepi szokások öt napig tartottak. Eredetük homályba vész, az ötvenes évek közepe táján megszűntek az akkori kommunista vezetők hagyományellenes felfogásának következtében. Sámszonban három utca volt: Alszeg, Felszeg, Ilbát. Mindhárom utca rendezett karácsonyi bált a faluban. Ezek között csak annyi különbség volt, hogy Ilbát nem vágott „vágót”, egyebekben minden úgy volt, mint a másik két utcában. Az egész úgy kezdődött, hogy az egy utcabeli legények – a megkonfirmált fiútól a meg nem házassodottig – szüret után a lányfonókban megkérdezték, hogy hányan lesznek „bortöltő” fiúk. Egy nagyobb fiú számolta, s általában 15–20 ifjú legény jött ki, ide csaknem mindenki beszámított, annyira, hogy a cseléd fiúk már úgy egyeztek a gazdával, hogy a „bortöltés” előre ki volt alkudva. Ekkor elosztották egymás között, hogy mennyi bort kell összetölteni, hogy karácsonyra, az ötnapos mulatozásra megmaradjon legalább 500 liter tiszta bor. Ez a fejenként kb. 20–30 liter újbort két-három vasárnap összehordták egy nagyobb fiú apjának a pincéjébe, ahol ott volt az összes legény, az is volt a nevük, hogy bortöltő fiúk. Ezt a bort vasárnaponként megnézegették, karácsony előtt néhány héttel „lehúzták”, hogy tiszta legyen.

Aztán jött a vágóévés. Az egyik pénzesebb fiú apjától kölcsönkérték a 200–300 kilós tinó árát, amellyel legalább egy hónap-

pal előbb el kellett menni a hadadi nagyvá-
sárra megvenni a vágónak valót. A megvá-
sárolt tinó farkát 5–6 bortöltő fiú borral
mosta meg annak jeléül, hogy karácsonyi vá-
gó lesz belőle. A tinót hazahozták és az
egyik módosabb fiú apjának az istállójába
helyezték el. Szénát, abrakot szedtek össze,
hogy karácsony szombatjáig jól meghíz-
zon. Aztán jött a zenekar megfogadása.
A felszegiek legtöbbször Mocsolyáról Var-
ga Miklós Csillag bandáját, az alszegiek
Akosról Ferdi Laci, vagy Béltrekről Karcsi
bandáját keresték meg. A banda hat sze-
mélyből állt: két prí-
más, két brácsás, cim-
balmos és bőgős. Ko-
moly pénzt kellett fi-
zetni az ötnapos mu-
zsikálásért.

Ezek után meg kel-
lett keresni azt a ver-
selő embert, aki
megírta a hívogató
verseket. Minden ut-
cának megvolt a maga
verselő embere.
Négy-öt héttel kará-
csony előtt vittek ne-
kik pár liter bort és
megkérték őket, hogy
két héten belül írják
meg a verseket. A hí-
vogató csapat két
részből állt, az egyik
Jézus születéséről és
a karácsonyról be-
szélt, a másik pedig

felsorolta, hogy kinek a házában lesz a bál,
ki a borgazda, kik lesznek a zenészek, mi-
lyen szépek a lányok, s hogy tudnak táncol-
ni a menyecskék, s végül, hogy jól töltsék
meg a bugyellárist, mert ezt a sok mindent
ki is kell fizetni. Az elkészült verseket azután
öt pár fiúnak kiosztották és a falu öt utcájá-
ra karácsony másodnapja hajnalán kiküld-
ték őket. Hosszú pántlikával feldíszített hí-
vogató pálca színezte a jól betanult hívoga-
tó verset. Lassan közeledett a karácsony.
Néhány héttel előtte meg kellett fogadni két
szakácsnőt, akik a vágót az ötnapos ünnep-
re megfőzzék. Aztán gondoskodni kellett a

borgazdáról. Olyan ember kellett, hogy le-
gyen, aki jó nótás és jókedvű. Ő volt az, aki
az ünnep alatt kulacsokkal, korsókkal ál-
landóan az emberek között forgolódott, hogy
senki ne szomjazzon. Még volt egy gond: a
Felszezen Laci Mihálynál volt a karácsonyi
bál. Ehhez kellett egy nagy ház, legalább 30
négyzetméteres szobával, ahol a hattagú ze-
nekar és a táncolni akarók mulattak, aztán
egy másik ház, ahol a férfiak asztal mellett
daloltak, beszélgettek. A borgazda fizetése
az volt, hogy minden bortöltő fiú tartozott
neki vagy egy fél kaszanapszámmal, vagy

egy egész más nap-
számmal. Ezeket ter-
mészetesen nyáron
kellett letölteni, illetve
amikor a borgazda
igényelte. A vágót már
várta a bálháznál egy
mészáros, aki elkészít-
ette a húst az ötnapos
vendégségre, és átad-
ta a szakácsnőknek.

Délre megérkezett
a zenekar, és megkez-
dődött a bor lehoza-
tala a hegyről. Két ök-
rös szekeret készítet-
tek elő, egyiket két
pár ökörrel a bornak, a
másikat a muzsiku-
soknak. A bor lehoza-
talához már meghív-
ták a fiatal házas em-
bereket is, akik segí-
tettek a hegyen az 500

literes hordó szekérré tételében. Itt már szólt
a nóta és a zene, aztán indult a csapat: a
Felszeg az Alszeg felé, az Alszeg a Felszeg
felé, hadd lássa a falu, hogy a vágóra van mit
igyon a vendég. Borlehozáskor elől ment a
lovasszekér, utána a muzsikások, őket pe-
dig a legények énekléssel kísérték. A falu-
ba leérve a borgazda az utcán bámészkodó-
kat megkínálta borral, bemutatva, hogy jó
bor lesz a bornyúpörköltöz. A délutáni bor-
lerakásnál újra találkozott az Alszeg a Fel-
szeggel, most már a zenekaroknak kellett
megmutatniuk, hogy melyik a jobb. Ekkor
a primások felmáztak a szekerekre, hogy

*A délutáni borlerakásnál újra
találkozott az Alszeg a Felszeggel, most
már a zenekaroknak kellett
megmutatniuk, hogy melyik
a jobb. Ekkor a primások felmáztak a
szekerekre,
hogy hallja a nép, hogy melyik húzza
jobban. Csillag,
az alszegieké, vagy Karcsi,
a felszegieké. A borhozás azzal ért véget,
hogy a bort betették
a bálház pincéjébe, és átadták
a borosgazdának, majd a zenészek
sokáig szórakoztatták
a bortöltő legényeket. Végre eljött
karácsony hajnala, amikor
a bortöltő legények elmentek egymást
felkántálni, természetesen a zenészekkel
együtt.*

hallja a nép, hogy melyik húzza jobban. Csillag, az alszegieké, vagy Karcsi, a felszegieké. A borhozás azzal ért véget, hogy a bort betették a bálház pincéjébe, és átadták a borosgazdának, majd a zenészek sokáig szórakoztatták a bortöltő legényeket. Végre eljött karácsony hajnala, amikor a bortöltő legények elmentek egymást felkántálni, természetesen a zenészekkel együtt. A református énekes könyv 99. éneke a „Szívünk vígsággal ma bétölt” kezdetű kánta: Szívünk vígsággal ma bétölt, / Mert ígért szerént felkölt / Istenfélők számára. / Az igazság fényes napja, / Új Testamentomnak papja. / Eljött, kit sok szent vára. / Csillag, villag (!), ragyog már lám, / Melyet Bálám láta régen; / Fénylik, mint szép nap az égen.

Sámsonban csodálatos a karácsony hajnala, akkor is, most is, kicsik és nagyok együtt köszöntötték az Úr Jézus születését. A varázst az adta az egésznek, hogy minden csoport más-más énekkel kántált. A karácsonyi bál az ebéd után kezdődött és éjfélig tartott. A muzsikások 20–25 percig játszottak, utána volt egy 10–15 perces szünet. A bortöltő legények kötelessége volt mindenkit megtáncoltatni, nehogy valamelyik mellőzött lány vagy menyecske megsértődjön. Karácsony másnapja azzal kezdődött, hogy hajnalban mindhárom utca elindította a hívogatóját, akiknek az volt a feladatuk, hogy minden ház lakóját meghívják a bálba. A hívogatók díszre a hívogató pálcá volt, amelyre a lányok 18–20 hosszú pántlikát kötöttek. Ezzel a hívogató pálcával kéretöztek be a házba, maguk elé állították, rátették a kalapjukat, úgy mondták el a hívogató verset. A hívogatásnak a délelőtti templomozásra be kellett fejeződnie, és a háromszor öt pár hívogató a hívogató pálcával bevonult a templomba, pálcájukat a kis kar elé állították ki. Gyönyörűséges látvány volt az a 30 szebbnél szebb pántlikával feldíszített pálcá. A szokott időben aztán újra megkezdődött a bál, a legények berakták az asztalokat és mindenki leülhetett, hogy egy kiadós bornyúpörköltet elfogyasszon. A gazdaasszonyok felszolgáltak, a boros gazda is járt körbe a kulacsokkal, a zenészek meg húzták. Étellel, itallal ellátva mindenki jó han-

gulatban kezdhetette a táncot. Ilyenformán négy vacsorát kapott mindenki első, másod- és harmadnapon és apró péntek estéjén. A bál természetesen csak a felnőtteknek szólt konfirmálástól fölfelé. A gyerekek részére is tartottak egy félnapos bált, ami aprószentek napján délelőtt kezdődött, és délután 3 óráig tartott. Akkor ők is kaptak egy jó ebédet, és ezzel az apró szentek hazamentek, hogy estére jöhessenek a felnőttek s még egy végső vacsora után mindenki fizessen az ötnapos karácsonyi bálért. A fizetés úgy volt, hogy a bálházba bevitték egy kisebb asztalt, négy-öt nagyobb fiú apja azt körbeülte, és mindenki odament, hogy fizessen az ötnapos bálért, vacsoráért. Ebből a pénzből fizették ki a zenészeket és a vágót. Ha még maradt egy kevéske pénz, azt a legények elosztották egymás között. Így ért véget az ötnapos karácsonyi bál Szilágy-sámsonban december 29-én hajnalban.

A hagyományos szokások életszabályozó szerepe megszűnt, de én hiszek a népdal, a népzene és a tánc megtartó, személyiséget építő erejében. Az emberi hitel, a hitelesség visszaszerzése a 21. században is mindnyájunk nagy vállalkozása lehet. E hitelesség megteremtéséhez nem ismerek jobb iskolát, mint a népdal hiteles előadását. Ez az, ami eddig is a közösségről hozott nekünk a 20. században már-már elfelejtett híreket. Híreket arról, hogy a népdal stílusában egy hiteles stílus utáni törekvésben az ember, az egyén ébren tarthatja, megőrizheti, csiszolhatja lényé különleges, közösségi rendeltetését. Éppen ezért én a tanári munkámban a népdal és a népzene stílusának nem a múlttá merevített arcához, hanem a jövőjéhez szeretnék közelíteni. Úgy érzem, ezen az utamon kísérnek, utat mutatnak a Magyar Ilonák s a balladás, jázminos, nagykendős asszonyok.

Irodalom

Bogdánd '98. Művelődési Minisztérium Szatmár Megyei Művelődési Felügyelőség, Szilágysomlyó Tövisháti napok. Tövisháti Kulturális Társaság, Szilágycseh, 1998.

Szilágysági magyar népzene. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1979.

Budai Ilona